

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՌԵՍՈՒՐՍԱՅԻՆ ՆԵՐՈՒԺԻ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Աշոտ Երջանիկի Ոսկանյան Կարինե Պետրոսի Մնացականյան

Հոդվածը ստացվել է՝ 09.09.22, ուղարկվել է գրախոսման՝ 23.09.22., երաշխավորվել է տպագրության՝ 26.10.22

Ներածություն

Հոդվածի արդիականությունը: Գյուղատնտեսությունն իր ուրույն տեղն է ունի ՀՀ տնտեսությունում՝ 2021թ. կազմելով ՀՆԱ-ի շուրջ 11%-ը¹: Հանրապետության գյուղատնտեսության զարգացման գործում կարևորվում են հատկապես գյուղացիական տնտեսությունների դերն ու նշանակությունը, քանի որ դրանք ապահովում են գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ավելի քան 94%-ն²: Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ գյուղացիական տնտեսությունների արտադրական հնարավորությունները և եկամուտների ներկա մակարդակը չի ապահովում գյուղատնտեսության դինամիկ զարգացում և պարենային ապահովության անհրաժեշտ մակարդակ, ինչը հիմնականում պայմանավորված են այն խնդիրներով, որոնք առկա են ոլորտում:

Հոդվածի շրջանակներում ուսումնասիրության հիմնական **նպատակ** է դիտարկվել առկա ռեսուրսային ներուժի վերլուծությունն ու դրա օգտագործման արդյունավետության բարձրացման **խնդիրները**: Մասնավորապես. բացահայտել ագրարային ոլորտի ռեսուրսների օգտագործման ներկա վիճակը և վեր հանել գյուղացիական տնտեսություններում դրանց օգտագործման հետ կապված խնդիրները:

Գրականության վերլուծություն: Թեմային շրջանակներում ուսումնասիրություններ են կատարվել Ա. Ոսկանյանի, Հ. Ջավադյանի, Ս. Ավետիսյանի, Է. Ղազարյանի, Հ. Ծպնեցյանի, Վ. Ալեքսանյանի և այլոց աշխատություններում: Ուսումնասիրություններ են իրականացվել պետական կառավարման մարմինների, միջազգային կազմակերպությունների և տարբեր տնտեսագետների կողմից: Մասնավորապես.

«ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտի տնտեսական զարգացումն ապահովող հիմնական ուղղությունների 2020-2030թթ.» ռազմավարության շրջանակներում³ վեր են հանվել գյուղացիական տնտեսությունների կողմից օգտագործվող ռե-

¹ Պարենային ապահովություն և աղքատություն, 2021թ. հունվար-դեկտեմբեր, ՀՀ ՎԿ, էջ 9, https://www.armstat.am/file/article/f_sec_4_2021_1.pdf

² ՀՀ ՎԿ տարեգիրք 2021թ., էջ 352 <https://www.armstat.am/file/doc/99526883.pdf>

³ «ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտի տնտեսական զարգացումն ապահովող հիմնական ուղղությունների 2020-2030թթ.» ռազմավարություն, ՀՀ կառավարության 2019թ. դեկտեմբերի 19-ի N1886-Լ որոշում

սուրսների արդյունավետության օգտագործման հետ կապված խնդիրներին և տրվել արդյունավետության բարձրացման ուղղությունները:

Բաց հասարակության հիմնադրամի կողմից հրատարակած «Սուրսի-դավորման և ֆինանսավորման սխեմաները գյուղատնտեսությունում, գյուղատնտեսական ապրանքների արտահանման խթանումը» հետազոտության¹, շրջանակներում ներկայացվել է ՀՀ գյուղատնտեսության, գյուղացիական տնտեսությունների ֆինանսավորման գործընթացը՝ վերլուծելով և համապատասխան գնահատականներ տալով վարկավորման առանձնահատկություններին և պայմաններին, ներառյալ՝ վարկավորման ծավալներին, տոկոսադրույքներին, ինչպես նաև պետական սուրսի դավորման ծրագրերին:

«Գյուղատնտեսության ճգնաժամը Հայաստանում» աշխատությունում² անդրադարձ է կատարվել գյուղացիական տնտեսություններին պատկանող վարելահողերի չափերին, դրանց պատճառով առաջ եկած խնդիրներին, ռոռզման համակարգի առկա խնդիրներին, գյուղական բնակավայրերում զբաղվածությանը, ինչպես նաև տնտեսությունների եկամուտների և ֆինանսական ռեսուրսներին, դրանց ապահովման ուղիներին:

Եվրոպական միության հարևանության ծրագրի «Գյուղատնտեսության և գյուղական շրջանների զարգացման ոլորտների գնահատումն Արևելյան գործընկերության երկրներում, Հայաստանի Հանրապետություն» հետազոտության³ շրջանակներում անդրադարձ է եղել գյուղացիական տնտեսություններին պատկանող վարելահողերին, դրանց չափերին, ռոռզման համակարգի խնդիրներին, ինչպես նաև աշխատանքային ռեսուրսներին: Առկա ռեսուրսային ներուժի մասին կան հիշատակումներ ոլորտին առնչվող օրենսդրական և ենթաօրենսդրական ակտերում, հայեցակարգերում, ինչպես նաև ռազմավարություններում և տարբեր ծրագրերում:

Ս. Ավետիսյանի «Հայաստանի գյուղատնտեսությունը և ագրովերամշակումը» գրքում «Գյուղատնտեսության ներկա վիճակը» բաժնում հեղինակի կողմից անդրադարձ է կատարվել հողային, ջրային ռեսուրսների վիճակին⁴, իսկ

¹ Արտակ Ենգոյան, «Սուրսի դավորման և ֆինանսավորման սխեմաները գյուղատնտեսությունում, գյուղատնտեսական ապրանքների արտահանման խթանումը» հետազոտություն

² ԳՅՈՒՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ / Հ. Վերմիշյան, Ս. Վարտիկյան, Է. Գևորգյան, Ս. Միսիկյան, Ա. Ղալամդարյան.- Եր.: Ֆրիդրիխ Էբերտ հիմնադրամի հայաստանյան մասնաճյուղ, 2022. -155 էջ: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/georgien/19277.pdf>

³ «Գյուղատնտեսության և գյուղական շրջանների զարգացման ոլորտների գնահատումն Արևելյան գործընկերության երկրներում, Հայաստանի Հանրապետություն» Եվրոպական միության հարևանության ծրագրի, http://library.cmsa.am/media/docs/%D4%B3%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B2%D5%A1%D5%BF%D5%B6%D5%BF%D5%A5%D5%BD%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%A1%D5%B6_%D6%87_%D5%A3%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B2%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%B6.pdf

⁴ Ավետիսյան Ս. Հայաստանի գյուղատնտեսությունը և ագրովերամշակումը.-Եր.: «Լիմուշ» հրատարակչություն, 2010.-էջ 25, 238 էջ

«Ֆերմեր» գործնական ձեռնարկում հեղինակների կողմից ներկայացվել է աշխատանքային ռեսուրսները, դրանց օգտագործման արդյունավետությունը¹:

Մեթոդաբանություն

Հետազոտության ընթացքում օգտագործվել են համակարգային մոտեցման, ինչպես նաև ինդուկցիայի և դեդուկցիայի, վիճակագրական, վերլուծության և պատճառահետևանքային կապերի ուսումնասիրության մեթոդները:

Հոդվածի համար տեղեկատվական և մեթոդաբանական հիմքն են հանդիսացել գյուղացիական տնտեսություններում կատարված հարցումները, վիճակագրական տարեգրքերը, ամսագրերի և տարբեր գիտական հոդվածների նյութերը, ինչպես նաև Կադաստրի կոմիտեի կողմից ներկայացված տվյալները:

Վերլուծություն

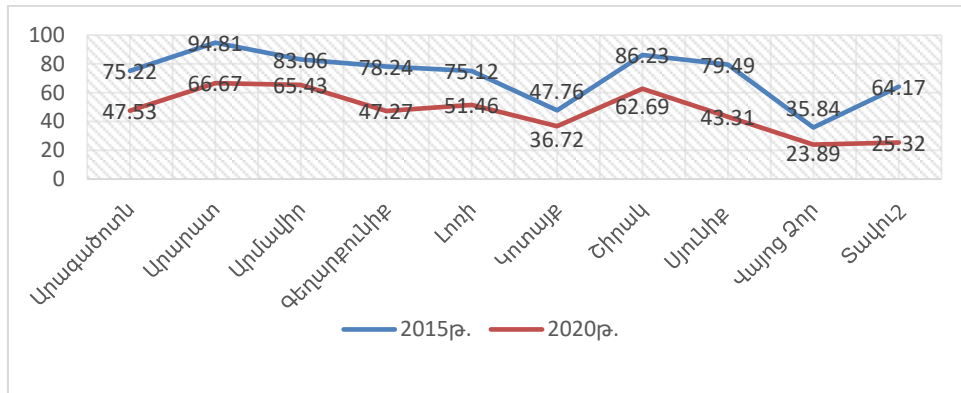
Ժամանակակից տնտեսության զարգացման մարտահրավերներն ու պարենային ապահովման ներկա խնդիրների լուծման հրամայականը պահանջում են հանրապետությունում ագրարային բարեփոխումները և իրականացվող քաղաքականությունն ուղղել գյուղացիական տնտեսությունների կայացմանը, զարգացմանը և խոշորացմանը: Ներկա իրավիճակով պայմանավորված կարևորվում է գյուղացիական տնտեսություններում առկա ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումը, որը կհանգեցնի տնտեսությունների ապրանքայնության մակարդակի բարձրացմանն ու եկամուտների ավելացմանը և կնպաստի ոլորտի մրցունակության բարձրացմանն ու պարենային անվտանգության ապահովմանը: Գյուղատնտեսական առաջնային արտադրական միավորներին, հատկապես փոքր գյուղացիական տնտեսություններին, վերապահված է կարևոր դերակատարություն: Մեր կանխատեսմամբ դեռևս փոքր գյուղացիական տնտեսությունները կպահպանեն գյուղատնտեսական արտադրանքի արտադրության ծավալներում բարձր տեսակարար կշիռ:

Հողային ռեսուրսներ: Հաշվի առնելով հողային ռեսուրսների կարևորությունը՝ ուսումնասիրվել է գյուղացիական տնտեսությունների վարելահողերի նպատակային օգտագործման վիճակը: Նպատակային չեն օգտագործվում 443.99 հազ. հա վարելահողերի շուրջ 49,8%-ը²: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ 2020թ. 2015թ. համեմատ բոլոր մարզերում ունեցել է կրճատման միտում: Առկա վարելահողերի հաշվով 2020թ. ամենացածր նպատակային օգտագործում դիտվել են Վայոց ձորի և Տավուշի մարզերում՝ համապատասխանաբար 23,89% և 25,32%, իսկ ամենաբարձրն Արարատի մարզում՝ 66,67 տոկոս: Հանրապետության առումով վարելահողերի օգտագործումը կազմել է 50,25 տոկոս³ (գծապատկեր 1):

¹ Ֆերմեր. գործնական ձեռնարկ. -Եր.: ՀԱԱՀ, 2018. -էջ 418, 512 էջ

² «ՀՀ հողային ֆոնդի առկայության և բաշխման հաշվետվություն (ըստ նպատակային նշանակության, հողատեսքերի ու գործառնական նշանակության և սեփականության սուբյեկտներ) 2020թ. փաստաթղթի <https://cadastre.am/storage/files/2020hanr-hashvekshir-22.pdf>, ՀՀ ՎԿ 2021թ. տարեգիրքում <https://www.armstat.am/file/doc/99526883.pdf>

³ ՀՀ ՎԿ տարեգիրք 2021թ. <https://www.armstat.am/file/doc/99526883.pdf>, «ՀՀ հողային ֆոն-

Փնտրատկեր 1. Վարելահողերի նպատակային օգտագործման մակարդակը, տոկոս¹

Ջրային ռեսուրսներ: Հանրապետության բուսաբուծության համախառն արտադրանքի 70-75%-ից ավելին ստացվում է ոռոգելի հողատարածություններից: Ջրային ռեսուրսների օգտագործումն ու պահպանումն ագրարային ոլորտի համար ունի կենսական նշանակություն:

Հանրապետության տարածքում ջրի հոսքը բաշխված է ծայրահեղ անհամաչափ, ինչպես ըստ տարածքի, այնպես էլ ըստ տարվա ամիսների: Տարեկան հոսքի ավելի քան 50%-ն բաժին է ընկնում գարնանային շրջանին և միայն 20%-ն՝ ամռանը, այսինքն՝ ջրի առավելագույն պահանջի շրջանին: Ներկայումս հանրապետության տնտեսության կարիքների համար հավաքվում և օգտագործվում է գետերի հոսքի մոտ 48%-ը, ջրային պաշարների մնացած մասը (շուրջ 6.5 միլիարդ մ³) հոսում է հարևան պետություն: Գետերի ողջ բնական հոսքը հավաքվում է միայն տարվա ամռան ամիսներին: Հենց այդ հանգամանքն է որոշում ճյուղի տեխնիկական քաղաքականությունը, ջրամբարներում գետերի տարեկան հոսքի ավելի խորը կարգավորման անհրաժեշտությունը, միաժամանակ իրականացնելով ջրային ռեսուրսների առավել խնայողական և ռացիոնալ

դի առկայության և բաշխման հաշվետվություն (ըստ նպատակային նշանակության, հողատեսքերի ու գործառնական նշանակության և սեփականության սուբյեկտներ) 2015թ, 2016թ, 2017թ, 2018թ, 2019թ., 2020թ. փաստաթղթեր, https://www.cadastre.am/page/land_balance, <https://cadastre.am/storage/files/2020hanr-hashveksheir-22.pdf>

¹ «Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները, բազմամյա տնկարկների տարածքները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը 2019, 2020թ», ՀՀ ՎԿ էջ 63, 64, «Հայաստանի Հանրապետության մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով 2014-2018թթ.» ՀՀ ՎԿ, Եր.: 2019, էջ 46, «ՀՀ հողային ֆոնդի առկայության և բաշխման հաշվետվություն (ըստ նպատակային նշանակության, հողատեսքերի ու գործառնական նշանակության և սեփականության սուբյեկտներ) 2015թ, 2016թ, 2017թ, 2018թ, 2019թ փաստաթղթերից, https://www.cadastre.am/page/land_balance

օգտագործման միջոցառումներ¹: Նշվածով պայմանավորված՝ անհրաժեշտ է նախագծել և կառուցել փոքր և միջին տարողությամբ ջրամբարներ, որոնք հնարավորություն կտան արդյունավետ և ճիշտ բաշխել հանրապետությունում առկա սակավ ջրային պաշարները, ինչպես նաև իրականացնել համապատասխան մասնագետների պատրաստում և վերապատրաստում:

Հետազոտությունները ցույց են տվել, որ գյուղացիական տնտեսություններում ոռոգման համակարգի հետ կապված առկա հիմնական խնդիրներն են.

- Ջրամատակարարման համակարգերի մաշվածությունը և քայքայվածությունը, որոնց պահպանման և վերականգնման համար անհրաժեշտ ռեսուրսների բացակայությունը հանգեցնում է արտահոսքի ու կորուստների (հատկապես ներհամայնքային ցանցերում): Հարցումները ցույց են տվել, որ գյուղացիական տնտեսություններին հասանելի ջրի կորուստները բավականին բարձր են՝ մոտ 70 տոկոս, ինչը պայմանավորված է համայնքների հին և մաշված ցանցերով ու մագիստրալների մաքրման աշխատանքների գրեթե բացակայությամբ: Ներքին ցանցերը հանդիսանում են համայնքի սեփականություն՝ ֆինանսական միջոցների սղության պատճառով երկար ժամանակ չեն նորոգվում և մաքրման աշխատանքներ գրեթե չեն իրականացվում, որի պատճառով ոռոգման ջուրը չի հասնում տնտեսություններին, որն էլ հողի չմշակման պատճառ է դառնում:
- Շատ գյուղացիական տնտեսությունների համար խնդիր է ջրամբարներում կուտակված ջրի ոչ ճիշտ ու անարդյունավետ բաշխումը: Ըստ տնտեսությունների ջուրը հատկապես անհրաժեշտ է բույսին աճի այն փուլում, երբ նպաստում է բերքի ձևավորմանը, այլ ոչ թե այն ժամանակ, երբ կարողանում են ջուր հասցնել: Հոսքի մեծ մասը տնտեսությունները սկսում են ստանալ զարնանը և միայն փոքր մասը՝ ամռանը՝ ջրի առավելագույն պահանջի շրջանին, որի արդյունքում արդեն հուլիս և օգոստոս ամիսներին առաջ է գալիս ոռոգման ջրի պակաս, ջրամատակարարման ժամանակացույցի խախտում:
- Արարատի և Արմավիրի մարզերի ոռոգման համակարգի մաս են կազմում խորքային հորերը, որոնք աշխատում են պոմպերի միջոցով: Խորքային հորերի պոմպերը հաճախ չեն աշխատում և երկար ժամանակ է պահանջվում դրանց վերանորոգման և նորից շահագործման համար: Սա իր հերթին առաջ է բերում համայնքներում ջրի մատակարարման ժամանակացույցի խախտման և ոռոգման ջրի պակասի:
- Գանձումների ցածր մակարդակը: Տարեվերջին ՋՕԸ-ը, չկարողանալով ամբողջությամբ հավաքագրել նախորդ տարվա ջրի վարձը, հրաժարվում են ջուր տրամադրել գյուղացիական տնտեսություններին: Այստեղ խնդիր է նաև պայմանագրային պարտավորությունների միակողմանի խախտումը, այ-

¹ Հոկոբյան Լ., Մանուչարյան Մ. «Ջրօգտագործման տնտեսական արդյունավետությունը ՀՀ-ում», Գիտակրթական համակարգի զարգացման առաջնահերթությունները Հայաստանի Հանրապետության մարզերում, Գիտական նյութեր, Եղեգնաձոր 2015, էջ 144-150.

սինքն՝ չի իրականացվում պայմանագրով նախատեսված քանակով ջրի լրիվ մատակարարում, սակայն գյուղացիական տնտեսություններից վճարումներ պահանջվում է կատարել ամբողջությամբ:

- Կրկնակի վճարումները՝ կապված գերնորմատիվ հողերի ջրերի վարձավճարների հետ: Հետազոտությունները ցույց են տվել, որ համակարգում կիրառվող նորմատիվները մշակված են դեռ խորհրդային տարիներին և առանց հողի խրոնոմետրաժ անելու, ջրի վարձ է գանձվում:

Աշխատանքային ռեսուրսներ: Մարզային կտրվածքով, 2020թ. տվյալներով, աշխատանքային ռեսուրսների 10.4%-ը կենտրոնացված են Արարատի, 9.8%՝ Կոտայքի և 9.7%՝ Լոռու մարզերում: Ամենացածր ցուցանիշները գրանցվել են Վայոց Ձորի և Արագածոտնի մարզերում՝ կազմելով համապատասխանաբար 1.7 և 3.9 տոկոս: Ըստ վիճակագրության գյուղական զբաղվածության տեսակարար կշիռը տարիների ընթացքում նվազել է գրեթե բոլոր մարզերում: Մասնավորապես՝ 2020թ. 2016թ. համեմատ ամենաշատը կրճատվել է Լոռու և Վայոց Ձորի մարզերում՝ համապատասխանաբար՝ 27,8 և 33,3 տոկոսներով:

Գյուղատնտեսության ոլորտում աշխատողների տեսակարար կշիռը 2020թ. 2016թ. համեմատ գրեթե բոլոր մարզերում նվազել է: Մասնավորապես՝ Վայոց Ձորի, Տավուշի և Լոռու մարզերում ցուցանիշը կրճատվել է համապատասխանաբար՝ 77,4, 67,1 և 60,9%-ով: Աճ է գրանցվել միայն Արագածոտնի՝ 24,6, Կոտայքի՝ 40 և Սյունիքի մարզերում՝ 28,7 տոկոսով (**աղյուսակ 1**):

Հարցումները վկայում են, որ բուն գյուղատնտեսությամբ զբաղված լինելու ժամանակահատվածը միջին հաշվով կազմում է 3-6 ամիս: Ըստ էության, եթե գյուղատնտեսությամբ զբաղվող ընտանեկան տնտեսություններն ամբողջ տարին զբաղված են լինում ընդամենը 36%-ը, ապա մնացած ժամանակաշրջանում, եթե զբաղված չեն ոչ գյուղատնտեսական աշխատանքով (օրինակ ուսուցիչ, էլեկտրիկ, ինժիներ կամ չունի արհեստ), ապա գտնվում են պարապուրդի մեջ: Ժամանակավոր (սեզոնային) աշխատողների թիվը ոլորտում կազմում է մոտ 15,6%, կադրերի հոսունության միջին մակարդակը՝ 5,1 տոկոս:

Գյուղատնտեսությունում աշխատանքի արտադրողականությունը կազմում է ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում աշխատանքի արտադրողականության մոտ 40%-ը:¹

Այսպիսով, համեմատաբար խոշոր գյուղացիական տնտեսություններն ունեն մասնագիտական աշխատողների պակաս, քանի որ աշխատավարձերը ցածր են, աշխատանքը՝ դժվար, իսկ փոքր տնտեսություններում գյուղատնտեսական աշխատանքներով հիմնականում զբաղվում են ընտանիքի անդամները:

¹ Հայաստանի գյուղատնտեսական քաղաքականության ռազմավարության և գործողությունների ծրագիր (ԴԲՌԳԾ), էջ 7

ՀՀ մարզերում աշխատանքային ռեսուրսներն ըստ գյուղատնտեսական զբաղվածության¹

		Աշխատանքային ռեսուրսներ /հազ.մարդ/					Զբաղվածներ /հազ. մարդ/ գյուղական					Գյուղատնտեսական զբաղվածություն /հազ. մարդ/				
		2016թ	2017թ	2018թ	2019թ	2020թ	2016թ	2017թ	2018թ	2019թ	2020թ	2016թ	2017թ	2018թ	2019թ	2020թ
1.	Արագածոտն	79.8	82.6	69.8	76.1	87.7	37.9	38.6	31.4	34.3	39.0	17.9	19.5	15.3	12.3	22.3
2.	Արարատ	185.5	182.1	184.1	213.6	229.1	89.5	90.2	77.4	87.3	77.4	54.2	56.7	40.3	43.2	39.0
3.	Արմավիր	209.6	199.4	186.0	183.3	182.8	103.4	90.0	92.1	107.1	93.6	-	-	67.5	84.8	58.5
4.	Գեղարքունիք	129.7	151.5	154.1	170.7	170.2	42.1	54.7	40.6	44.6	50.4	-	-	23.0	22.4	22.8
5.	Լոռի	183.8	189.0	183.5	208.7	213.3	57.1	54.9	33.7	31.3	41.2	49.4	43.1	21.6	13.4	19.3
6.	Կոտայք	197.3	194.0	190.7	219.5	216.0	40.8	40.0	37.1	45.8	46.1	18.0	13.1	11.9	12.3	10.8
7.	Շիրակ	180.9	172.6	179.5	196.5	197.5	49.8	44.9	34.9	46.4	43.8	39.9	34.1	23.5	25.7	28.0
8.	Սյունիք	78.8	85.8	95.0	96.5	94.4	18.1	20.6	24.1	21.3	25.1	14.6	14.2	15.1	12.7	18.8
9.	Վայոց Ձոր	31.2	28.9	28.5	31.6	37.1	13.8	13.3	7.6	8.9	9.2	9.3	9.0	1.6	2.2	2.1
10.	Տավուշ	87.2	94.1	91.7	99.0	112.6	32.7	33.8	18.6	24.1	26.8	22.2	21.9	3.9	5.5	7.3
	ՀՀ	2011,4	2021,3	2007,3	2201.1	2200.0	485.2	481.0	397.5	451.1	452.7	225.5	211.6	223.7	235.9	229.6

¹ ՀՀ ՎԿ կայքէջ <https://www.armstat.am/am/?nid=651>, https://www.armstat.am/file/article/nasel_01.01.2020.pdf,
https://armstat.am/file/article/marzer_2019_17.pdf, https://www.armstat.am/file/article/marzer_2021_17.pdf

Ֆինանսական ռեսուրսներ: Գյուղացիական տնտեսությունների շրջանառու միջոցները ձևավորվում են գյուղատնտեսական գործունեությունից, ոչ գյուղատնտեսական աշխատանքներից (պետական համակարգ, արտագնա աշխատանք և այլն) և տարբեր նպատակների համար վերցրած վարկային միջոցներից: Հարցումները ցույց են տվել, որ գյուղացիական տնտեսությունները ֆինանսական միջոցների համալրումը հիմնականում իրականացնում են գյուղատնտեսական վարկերի միջոցով: Մասնավորապես՝ «Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման» ծրագրի շրջանակներում ՀՀ գյուղացիական տնտեսություններին 2018թ. տրամադրվել է 5282 միավոր ընդհանուր 21,9 մլրդ դրամի վարկ, իսկ 2021թ.՝ 29487 միավոր վարկ, ընդհանուր՝ 72,9 մլրդ դրամի, աճը կազմել է 24205 միավոր վարկ՝ 43,3 մլրդ. դրամ կամ շուրջ 98 %¹:

Ըստ մեր ուսումնասիրությունների՝ գյուղացիական տնտեսությունները, որպես կանոն, ծախսերի պլանավորում և ֆինանսական միջոցների հաշվարկներ չեն իրականացնում: Բացի այդ վերցված վարկային միջոցների որոշ մասն ուղղվում է այլ վարկային պարտավորությունների մարման համար:

Կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ գյուղացիական տնտեսությունների ֆինանսական միջոցների հայթայթման հիմնական ուղղությունն է տարբեր նպատակների համար վերցրած վարկային միջոցները՝ հատկապես «Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման» ծրագրի շրջանակներում տրամադրված միջոցները, որոնք օգտագործվում են ինչպես տնտեսությունում առաջացած խնդիրների լուծման, այնպես էլ այլ վարկային պարտավորությունների մարման համար:

Գիտական նորույթ

Հայաստանի Հանրապետության գյուղացիական տնտեսություններում ռեսուրսային ներուժի օգտագործման վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս առաջարկելու.

1. ՀՀ կառավարությանը նախաձեռնել գյուղացիական տնտեսությունների գրանցման «ռեսսոր», որտեղ յուրաքանչյուր տնտեսության գրանցումը (նաև ըստ համապատասխան օրենքի) կդիտարկվի պարտադիր պայման, պարզորոշ կերևա ռեսուրսների տնօրինման և կառավարման վիճակը, ինչպես նաև տարեվերջյան արդյունքները:
2. Վեր են հանվել ջրային ռեսուրսների ոչ արդյունավետ օգտագործման խոչընդոտները, որոնց մեղման ուղիներից կարող են լինել տնտեսավորող-ԶՕԸ համագործակցությունում գյուղացիական տնտեսությունների դերի բարձրացումն ու ԶՕԸ-ի պատասխանատվության և գործառույթների ընդլայնումը:
3. Վերլուծվել է ՀՀ գյուղատնտեսությունում աշխատանքային ռեսուրսների զբաղվածության վիճակը: Արդյունքում եզրահանգել ենք. Զբաղվածության

¹ Գյուղատնտեսության պետական աջակցության ծրագրեր, 2021թ. տարեկան հաշվետվություն, Երևան 2022թ. էջեր 6, 9, 18, <https://mineconomy.am/media/18884/hashvet%202021.pdf>

մակարդակի բարձրացմանը կնպաստի գյուղացիական տնտեսությունների ղեկավարներին և դրանցում ընդգրկված աշխատողներին կենսաթոշակային համակարգում ներգրավելը՝ կենսաթոշակային տարիքը սահմանելով 60 տարեկան: Միաժամանակ «Կուտակային կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքում սահմանված տարիքային շեմում գտնվող գյուղացիական տնտեսությունում զբաղվածների կուտակային ֆոնդերում իրականացված վճարները հետագայում կապահովեն տվյալ թոշակատուին բարձր կենսաթոշակ:

Եզրակացություն

Աշխարհաքաղաքական իրավիճակը, ժամանակակից տնտեսության զարգացման մարտահրավերները, ինչպես նաև պարենային ապահովման խնդիրների լուծման հրամայականը պահանջում են ՀՀ-ում շարունակական դարձնել ագրարային բարեփոխումները և ագրարային քաղաքականությունն ուղղել գյուղացիական տնտեսությունների կայացմանն ու զարգացմանը: Միաժամանակ պետք է գիտակցել, որ հանրապետության գյուղատնտեսությունում ծառացած խնդիրները վերագրվում են գյուղացիական տնտեսություններին և դրանց կողմից օգտագործվող ռեսուրսային ներուժի արդյունավետ օգտագործմանը, քանի որ գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ավելի քան 94%-ն ապահովում են շուրջ 317 հազ. գյուղացիական տնտեսություններ: Միևնույն ժամանակ տնտեսություններում են արտադրվում հացահատիկի 44,1%, պտղի և հատապտուղների 23%, բանջարեղենի 11,4%, կարտոֆիլի 21,3%, կաթի և կաթնամթերքի 35,8%, մսի 18%, ձվի 62,7% օգտագործվում է գյուղացիական տնտեսություններում, իսկ մի մասն էլ իրացվում ապրանքափոխանակության սկզբունքներով: Ուստի գյուղատնտեսական առաջնային արտադրական միավորների հիմնական նպատակ պետք է դառնա ապրանքայնության մակարդակի և մրցունակության շարունակական բարձրացումը, իսկ դրան հասնելու հիմնական ուղիներից է ռեսուրսային ներուժի ներկա վիճակի վերլուծությունն ու դրանց օգտագործման հետ կապված խնդիրների վերհանումը:

Կատարված ուսումնասիրությունը, իրականացված հարցումներն ու վերլուծությունները ցույց են տվել, որ գյուղացիական տնտեսություններում բավականին խնդիրներ են ծառացած հողային, ջրային, աշխատանքային ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման բնագավառում: Նպատակային չեն օգտագործվում 443.99 հազ. հա վարելահողերի շուրջ 49,8%-ը: Ցածր է նաև ոռոգման համակարգի գործունեության արդյունավետությունը, ջրի կորուստները հասնում են 45-50%, ինչը պայմանավորված է ջրամատակարարման համակարգերի մաշվածությամբ և քայքայվածությամբ, ինչպես նաև ներքին ցանցերի մաքրման աշխատանքների գրեթե բացակայությամբ: Խնդիրներ կան տարվա տարբեր ամիսներին գյուղացիական տնտեսությունների աշխատուժի ծանրաբեռնված օգտագործման ուղղությամբ, ցածր է ոլորտում աշխատանքի արտադրողականությունը: Մասնավորապես. բուն գյուղատնտեսությամբ զբաղված լինելու ժամանակահատվածը միջին հաշվով կազմում է 3-6 ամիս: Ըստ էության, եթե գյուղատնտեսությամբ զբաղվող ընտանեկան տնտեսություններն ամբողջ տարին զբաղված են լինում

ընդամենը 36%-ը, իսկ մնացած ժամանակաշրջանում, եթե զբաղված չեն ոչ գյուղատնտեսական աշխատանքով, ապա գտնվում են պարապուրդի մեջ:

Հետազոտությունների ու հարցումների արդյունքում աշխատանքում առաջադրված մոտեցումները հնարավորություն կտան արդյունավետ դարձնելու գյուղացիական տնտեսություններում ռեսուրսային ներուժի օգտագործումը, դրանով իսկ նպաստելու գյուղատնտեսական առաջնային արտադրական միավորների կայացմանը, ապրանքայնության մակարդակի և մրցունակության բարձրացմանը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Ավետիսյան Ս. Հայաստանի գյուղատնտեսությունը և ագրովերամշակումը.- Եր.: «Լիմուշ» հրատարակչություն, 2010.- էջ 25, 238 էջ:
2. Արտակ Ենգոյան, «Մուսիդավորման և ֆինանսավորման սխեմաները գյուղատնտեսությունում, գյուղատնտեսական ապրանքների արտահանման խթանումը» հետազոտություն:
3. Գյուղատնտեսության պետական աջակցության ծրագրեր, 2021թ. տարեկան հաշվետվություն, Երևան 2022թ. էջեր 6, 9, 18
<https://mineconomy.am/media/18884/hashvet%202021.pdf>
4. «Գյուղատնտեսության և գյուղական շրջանների զարգացման ոլորտների գնահատումն Արևելյան գործընկերության երկրներում, Հայաստանի Հանրապետություն» Եվրոպական միության հարևանության ծրագիր, <http://library.cmsa.am/media/docs/%D4%B3%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B2%D5%A1%D5%BF%D5%B6%D5%BF%D5%A5%D5%BD%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%A1%D5%B6%D6%87%D5%A3%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B2%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%B6.pdf>
5. ԳՅՈՒՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ / Ն. Վերմիշյան, Ա. Վարտիկյան, Է. Գևորգյան, Ս. Միչիկյան, Ա. Ղալամդարյան.- Եր.: Ֆրիդրիխ Էբերտ հիմնադրամի հայաստանյան մասնաճյուղ, 2022. -155 էջ:
<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/georgien/19277.pdf>
6. «Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները, բազմամյա տնկարկների տարածքները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը 2019, 2020թ», ՀՀ ՎԿ: Եր.: 2020թ. 2021թ.- էջ 63, 64:
7. «ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտի տնտեսական զարգացումն ապահովող հիմնական ուղղությունների 2020-2030թթ.» ռազմավարություն, ՀՀ կառավարության 2019թ.դեկտեմբերի 19-ի N1886-Լ որոշում:
8. Հայաստանի գյուղատնտեսական քաղաքականության ռազմավարության և գործողությունների ծրագիր (ԴՔՌԳԾ), էջ 7:
9. ՀՀ ՎԿ տարեգիրք 2021թ. <https://www.armstat.am/file/doc/99526883.pdf>,
10. «ՀՀ հողային ֆոնդի առկայության և բաշխման հաշվետվություն (ըստ նպատակային նշանակության, հողատեսքերի ու գործառնական նշանակության և սեփականության սուբյեկտների) 2015թ, 2016թ, 2017թ, 2018թ, 2019թ., 2020թ.

- 2021թ. փաստաթղթեր, https://www.cadastre.am/page/land_balance, <https://cadastre.am/storage/files/2020hanr-hashvekshir-22.pdf>
11. «Հայաստանի Հանրապետության մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով 2014-2018թթ.» ՀՀ ՎԿ, Եր.: 2019, էջ 46:
 12. Պարենային ապահովություն և աղքատություն, 2021թ. հունվար-դեկտեմբեր, ՀՀ ՎԿ, էջ 9, https://www.armstat.am/file/article/f_sec_4_2021_1.pdf
 13. ՀՀ ՎԿ կայքէջ <https://www.armstat.am/am/?nid=651>,
https://www.armstat.am/file/article/nasel_01.01.2020.pdf,
https://armstat.am/file/article/marzer_2019_17.pdf,
https://www.armstat.am/file/article/marzer_2021_17.pdf
 14. Ֆերմեր. գործնական ձեռնարկ.-Եր.: ՀԱԱՀ, 2018.-էջ 418, 512 էջ:

References

1. Avetisyan S. Hayastani gyowghatntesowt'yowny' & agroveramshakowmy'. -Er.: «Limowsh» hratarakchowt'yown, 2010.-e'j 25, 238 e'j
2. Artak Engoyan, «Sowbsidavorman & finansavorman sxemanery' gyowghatntesowt'yownowm, gyowghatntesakan apranqneri artahanman xt'anowmy'» heta-zotowt'yown
3. Gyowghatntesowt'yan petakan ajakcowt'yan c'ragrer, 2021t'. tarekan hashvetvowt'yown, Er&an 2022t'. e'jer 6, 9, 18,
<https://mineconomy.am/media/18884/hashvet%202021.pdf>
4. «Gyowghatntesowt'yan & gyowghakan shrjanneri zargacman olortneri gnahatowmn Ar&elyan gorc'y'nkerowt'yan erkrnerowm, Hayastani Hanrapetowt'yown» Evropakan miowt'yan har&anowt'yan c'ragir,
http://library.cmsa.am/media/docs/%D4%B3%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B2%D5%A1%D5%BF%D5%B6%D5%BF%D5%A5%D5%BD%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%A1%D5%B6_%D6%87_%D5%A3%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B2%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%B6.pdf
5. GYOWGHAKANOWT'YAN TwGNAJhAMY' HAYASTANOWM / H. Vermishyan, A. Vartikyan, E'. G&orgyan, S. Michikyan, A. Ghalamdaryan.- Er.: Fridrix E'bert himnadrami hayastanyan masnatwyowgh, 2022. -155 e'j, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/georgien/19277.pdf>
6. «Gyowghatntesakan mshakabowyseri canqayin tarac'owt'yownnery', bazmamya tnkarkneri tarac'qneri', hamaxar'n berqy' & mijin berqatvowt'yowny' 2019, 2020t'», HH VK: Er.: 2020t'.2021t'. e'j 63, 64
7. «HH gyowghatntesowt'yan olorti nttesakan zaragacowmn apahovogh himnakan owghghowt'yownneri 2020-2030t't'.» r'azmavarowt'yown, HH kar'avarowt'yan 2019t'.dektemberi 19-i N1886-L oroshowm
8. Hayastani gyowghatntesakan qaghaqakanowt'yan r'azmavarowt'yan & gorc'oghowt'yownneri c'ragir (DQR'GC'), e'j 7
9. HH VK taregirq 2021t'. <https://www.armstat.am/file/doc/99526883.pdf>.
10. «HH hoghayin fondi ar'kayowt'yan & bashxman hashvetvowt'yown (y'st npa-

- takayin nshanakowt'yan, hoghatesqeri ow gorc'ar'nakan nshanakowt'yan & sep'akanowt'yan sowbyektneri) 2015t', 2016t', 2017t', 2018t', 2019t'. 2020t'. 2021t'. p'astat'ght'er, https://www.cadastre.am/page/land_balance, <https://cadastre.am/storage/files/2020hanr-hashvekshir-22.pdf>
11. Parenayin apahovowt'yown & aghqatowt'yown, 2021t'. hownvar-dektember, HH VK, e'j 9,
 12. Parenayin apahovowt'yown & aghqatowt'yown, 2021t'. hownvar-dektember, HH VK, e'j 9, https://www.armstat.am/file/article/f_sec_4_2021_1.pdf
 13. HH VK kayqe'j <https://www.armstat.am/am/?nid=651>,
https://www.armstat.am/file/article/nasel_01.01.2020.pdf,
https://armstat.am/file/article/marzer_2019_17.pdf,
https://www.armstat.am/file/article/marzer_2021_17.pdf
 14. Fermer. gorc'nakan d'er'nark.-Er.: HAAH, 2018.-e'j 418, 512 e'j

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՌԵՍՈՒՐՍԱՅԻՆ ՆԵՐՈՒԺԻ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Աշոտ Երջանիկի Ոսկանյան Կարինե Պետրոսի Մնացականյան

Համառոտագիր: Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության զարգացման մարտահրավերով և պարենային ապահովման խնդիրներով պայմանավորված հրամայական է դառնում գյուղացիական տնտեսությունների որպես տնտեսական միավորների լիարժեք կայացումը, ինչպես նաև դրանց կողմից օգտագործվող ռեսուրսային ներուժի արդյունավետ օգտագործումը, քանի որ դրանք ապահովում են գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ավելի քան 94 տոկոսը: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ գյուղացիական տնտեսությունների արտադրական հնարավորությունները և եկամուտների ներկա մակարդակը չի ապահովում գյուղատնտեսության դինամիկ զարգացում և պարենային անվտանգության ապահովման անհրաժեշտ մակարդակ, ինչը հիմնականում պայմանավորված են ոլորտում առկա խնդիրներով:

Հաշվի առնելով գյուղացիական տնտեսությունների դերը ոլորտի զարգացման, ինչպես նաև պարենային անվտանգության ապահովման գործում հիմնական նպատակ է դիտարկվել առկա ռեսուրսային ներուժի վերլուծությունն ու դրա օգտագործման արդյունավետության բարձրացումը:

Հայաստանի Հանրապետության գյուղացիական տնտեսություններում ռեսուրսային ներուժի օգտագործման վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս, առաջադրված խնդիրներով պայմանավորված, կանխորոշել դրանց լուծման ուղղությունները:

Հաշվի առնելով կատարված հարցումներն ու ուսումնասիրությունները՝ առաջադրված մոտեցումները հնարավորություն կտան բարելավել գյուղա-

տնտեսական առաջնային արտադրական միավորների (գյուղացիական տնտեսությունների) կողմից օգտագործվող ռեսուրսային ներուժի հնարավորությունները, ինչպես նաև բարձրացնել դրանց օգտագործման արդյունավետությունը, ինչը կբերի տնտեսությունների մրցունակության բարձրացմանն ու եկամուտների ավելացմանը:

Բանալի բառեր. Գյուղատնտեսություն, գյուղացիական տնտեսություն, հողային ռեսուրսներ, ջրային ռեսուրսներ, աշխատանքային ռեսուրսներ, ֆինանսական ռեսուրսներ, վերլուծություն, հիմնախնդիրներ, օգտագործման արդյունավետություն:

АНАЛИЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА В КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Ашот Ерджаникович Восканян
Карине Петросовна Мнацаканян

Аннотация: В связи с вызовами развития сельского хозяйства Республики Армения и проблемами продовольственного обеспечения обязательным становится полное становление крестьянских хозяйств как экономических единиц, а также эффективное использование ими ресурсного потенциала, поскольку они обеспечивают более 94 процентов валовой продукции сельского хозяйства. Исследования показывают, что производственные возможности и нынешний уровень доходов крестьянских хозяйств не обеспечивают динамичного развития сельского хозяйства и необходимого уровня обеспечения продовольственной безопасности, что в основном обусловлено проблемами данной сферы.

С учетом роли крестьянских хозяйств в развитии сферы, а также в обеспечении продовольственной безопасности основной целью был рассмотрен анализ имеющегося ресурсного потенциала и повышение эффективности его использования.

Анализ использования ресурсного потенциала в крестьянских хозяйствах Республики Армения, обусловленный поставленными задачами, дает возможность предопределить направления их решения.

Учитывая проведенные опросы и исследования, предложенные подходы позволят улучшить возможности ресурсного потенциала, используемого первичными сельскохозяйственными производственными единицами (крестьянскими хозяйствами), а также повысить эффективность их использования, что приведет к повышению конкурентоспособности хозяйств и увеличению доходов.

Ключевые слова: Сельское хозяйство, крестьянское хозяйство, земельные ресурсы, водные ресурсы, трудовые ресурсы, финансовые ресурсы, анализ, проблемы, эффективность использования.

ANALYSIS OF THE USE OF RESOURCE CAPACITY IN RURAL ECONOMIES OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Ashot Erjanik Voskanyan

Karine Petros Mnatsakanyan

Abstract: Due to the challenge of the development of agriculture in the Republic of Armenia and the problems of food security, the full establishment of farms as economic units, as well as the effective use of the resource potential used by them becomes an imperative, as they provide more than 94% of the gross agricultural product. Studies show that the production possibilities of farms and the current level of income do not ensure the dynamic development of agriculture and the necessary level of food security, which is mainly due to the existing problems in the sector.

Taking into account the role of agricultural farms in the development of the sector, as well as in the maintenance of food security, the analysis of the available resources and the improvement of the effectiveness of its use was considered as the main goal.

The analysis of the use of resource potential in the agricultural farms of the Republic of Armenia creates an opportunity to predetermine the directions of their solution, determined by the presented problems, which may later lead to scientific novelty.

Considering conducted surveys and studies, the proposed approaches will provide an opportunity to improve the resource potential used by primary agricultural production units, as well as to increase the efficiency of their use, which will lead to an increase in the competitiveness of farms and increase in income.

Keywords. Agriculture, farming, land resources, water resources, labor resources, financial resources, analysis, problems, efficiency of use.